

ОРГАНІЗАЦІЯ
ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ
УКРАЇНА

ПРЯМУЄМО
РАЗОМ

РЕЗЮМЕ

аналітичного звіту «Регіональна стратегія реформування системи професійної освіти в Донецькій області»

Автор: **Микола Барановський**

Програма ООН із відновлення та розбудови миру (UN RPP)

Програму ООН із відновлення та розбудови миру реалізують чотири агентства ООН:

- **Програма розвитку ООН (ПРООН)**
- **Структура ООН з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок (ООН Жінки)**
- **Фонд ООН у галузі народонаселення (UNFPA)**
- **Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО)**

Програма ООН із відновлення та розбудови миру забезпечує пріоритетні потреби на Сході України ще з початку збройного конфлікту навесні 2014 року. Програма спрямована на підтримку відбудови економіки постраждалих від конфлікту громад, реалізацію реформ з децентралізації влади та охорони здоров'я, зміцнення громадської безпеки та соціальної згуртованості на підконтрольних уряду України територіях Донецької та Луганської областей та в районах Запорізької області уздовж узбережжя Азовського моря.

Загальний бюджет на 2019–2022 роки складає понад 80 мільйонів доларів США.

Програма ООН із відновлення та розбудови миру складається з трьох компонентів:

Компонент I: Економічне відновлення та розвиток інфраструктури

Компонент II: Місцеве самоврядування та реформа з децентралізації влади

Компонент III: Громадська безпека та соціальна згуртованість

Програма ООН із відновлення та розбудови миру працює у Донецькій, Луганській та Запорізькій областях України, а також у Житомирській та Дніпропетровській областях, де працює Програма з верховенства права.

Надзвичайна кредитна програма для відновлення України (НКПВУ) працює у Донецькій, Дніпропетровській, Запорізькій, Київській, Луганській, Одеській, Полтавській, Харківській та Херсонській областях України.

Програму підтримують дванадцять міжнародних партнерів: Європейський Союз (ЄС), Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), а також уряди Великої Британії, Данії, Канади, Нідерландів, Німеччини, Норвегії, Польщі, Швейцарії, Швеції та Японії.

Проблеми П(ПТ)О Донецької області, які накопичувалися десятиліттями, потребують термінового розв'язання. Завдяки підтримці міжнародних організацій, зокрема ПРООН в Україні, в регіоні розпочата робота з дослідження системи професійної освіти. Першим кроком на цьому шляху стало аналітичне дослідження системи П(ПТ)О та ринку праці регіону, яке проводилося в рамках програми ООН із відновлення та розбудови миру. Зазначене дослідження дало можливість виявити як типові для України, так і специфічні для регіону проблеми у розвитку П(ПТ)О. Презентація результатів дослідження, його обговорення в колі зацікавлених осіб підтвердили необхідність наступного кроку – розроблення регіональної стратегії (далі Стратегії) реформування системи П(ПТ)О Донецької області. Це системний документ, який має вміщувати низку заходів – від формування стратегічного бачення системи П(ПТ)О регіону до визначення конкретних цілей, заходів і механізмів її реформування. Такий підхід відповідає політиці держави у сфері реформування системи П(ПТ)О, яка викладена в Концепції «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» і схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів (далі – КМ) України №419-р від 12.06.2019 р.

Стратегія є результатом взаємодії всіх зацікавлених сторін, включаючи освітян, представників бізнес-сектору, місцевих органів влади та міжнародних організацій. Термін реалізації Стратегії – 2020–2027 роки.

Сучасна система професійно-технічної освіти Донецької області

Сучасна система П(ПТ)О Донецької області сформувалася під впливом кількох чинників і залишилася майже незмінною ще з радянських часів. Високий рівень індустріального розвитку Донецької області, особливості структури економіки регіону зумовили підвищений попит на робітничі кадри тих професій, яких потребують підприємства металургії, хімічної індустрії, вугільні копальні тощо. Саме завдяки цьому в регіоні сформувалася усталена практика створення закладів П(ПТ)О майже при кожному великому підприємстві.

Поряд з економічними передумовами помітний вплив на формування мережі закладів П(ПТ)О мали соціально-демографічні та розселенські чинники. Упродовж багатьох років Донецька область вирізнялася в Україні найбільшою кількістю міських поселень і найвищою щільністю населення.

Вагомим чинником підготовки кадрів у системі П(ПТ)О Донецької області був і лишається ринок праці. Саме він значною мірою визначає перелік тих спеціальностей, за якими ведеться підготовка робітничих кадрів у регіоні.

Події 2014 року безперечно вплинули на соціально-економічний розвиток Донецької області й позначилися на діяльності системи П(ПТ)О. Через набуття частиною регіону статусу непідконтрольних

уряду України територій кількість закладів П(ПТ)О скоротилася проти 2013 р. майже утричі. Наразі на підконтрольній уряду України території Донецької області розміщується 44 заклади П(ПТ)О, у т. ч. 38 класичних установ даного типу. Найбільше їх розміщується в Маріуполі та Краматорську. Загальна кількість закладів П(ПТ)О упродовж 2014–2019 рр. практично не змінилася, проте помітно скоротилася чисельність здобувачів професійної освіти та випускників (табл. 1).

Виробничо-освітня спеціалізація закладів П(ПТ)О Донецької області сформувалася переважно під впливом двох чинників – особливостей структури економіки регіону та потреб ринку праці. Більшість закладів П(ПТ)О є комплексними, тобто вони здійснюють підготовку робітників різних спеціальностей. До категорії спеціалізованих належать аграрні (9 установ), будівельні (3 установи), гірничі (2 установи) та інші установи. Однак останніми роками чітко визначена спеціалізація в більшості випадків порушується. Така ситуація стала відголосом 90-х років ХХ ст., коли відкриття нових робітничих професій давало можливість закладам П(ПТ)О «виживати» в складних умовах ринкової економіки. Через це окремі заклади П(ПТ)О Донецької області можна вважати спеціалізованими лише умовно, виходячи або з їхньої назви.

Табл. 1. Показники діяльності закладів П(ПТ)О Донецької області

Роки	Кількість закладів на кінець року, од.	Кількість здобувачів П(ПТ)О, тис. осіб	Прийнято здобувачів П(ПТ)О, тис. осіб	Підготовлено (випущено) кваліфікованих робітників, тис. осіб
2013	111	36,2	20,3	21,2
2014	44	13,8	7,1	7,8
2015	47	13	7,5	6,7
2016	46	12,6	7,2	6,2
2017	45	11,4	6	6,2
2018	44	10,6	6,7	6,3

В системі П(ПТ)О Донецької області підготовка робітничих кадрів ведеться за 16 напрямками економічної діяльності, які консолідує понад 110 робітничих професій. У більшості випадків підготовка здійснюється за поєднаними професіями, наприклад «Кухар. Кондитер» чи «Перукар. Манікюрник». Найбільшого поширення в закладах П(ПТ)О набула підготовка робітників із таких напрямків економічної діяльності як «Громадське харчування» (22 заклади), «Загальні професії електротехнічного машинобудування» (20 закладів), «Загальні для всіх галузей економіки» (19 закладів) та «Автомобільний транспорт» (16 закладів). Натомість підготовка робітників у сфері металургійного виробництва, виробництва художніх та ювелірних виробів, лісового господарства здійснюється лише в одному-двох установах П(ПТ)О. Аналіз первинних даних показав, що далеко не завжди заклади П(ПТ)О ведуть підготовку кадрів за всім переліком наявних у них ліцензій.

Аналогічні диспропорції простежуються і в розподілі робітничих професій. Так, підготовка й випуск електрогазоварників та електрозварників ведеться в дев'яти закладах П(ПТ)О, слюсарів із ремонту колісних транспортних засобів (у різних варіантах поєднання) – в 13 закладах, кухарів і кондитерів – в 19 закладах П(ПТ)О.

Подібні відмінності в підготовці кадрів існують і на рівні окремих поселень. Спеціальність «Кухар. Кондитер» можна отримати в закладах П(ПТ)О 12 міських поселень регіону, «Перукар-модельєр. Манікюрник» – в шести поселеннях, «Стропальник. Підручний сталевара конверторного виробництва» – лише в Маріуполі.

Аналіз кількості та динаміки випускників закладів П(ПТ)О Донецької області свідчить про наявність певних трендів, які формуються останнім часом під впливом ринку праці та економічного розвитку регіону. Лідерами за кількістю випускників у 2017/2018 н. р. були такі професії як «Кухар, кондитер (майже 650 осіб)», «Слюсар з ремонту колісних транспортних засобів», «Перукар-модельєр» (по 430 осіб), «Тракторист, слюсар з ремонту транспортних засобів, водій категорії «С» (понад 300 осіб), «Електрогазоварник, газозварник» (понад 220 осіб). Динаміка кількості випускників за 2013–2018 роки свідчить про їхнє зростання у тих видах діяльності, які презентують третинний сектор економіки. Натомість у колись традиційних для Донецької області сферах економіки як «Металургійне виробництво» та «Залізничний транспорт» скорочення кількості випускників перевищило 45 %.

Регіональний розподіл випускників закладів П(ПТ)О тісно пов'язаний з людністю тих поселень, в яких розміщуються ці освітні установи. Загалом найбільша кількість випускників робітничих професій спостерігається в Маріуполі (майже 1000 осіб), Краматорську (704 особи), Слов'янську (350 осіб), Костянтинівці (245 осіб) та Бахмуті (257 осіб). На ці міста припадає понад 64 % загальної кількості випускників закладів П(ПТ)О Донецької області. Натомість в Авдіївці, Родинському, Білицькому, Сіверську, Гірнику, Красногорівці та Соледарі кількість випускників не перевищує 50 осіб.

Підготовка робітничих кадрів у системі П(ПТ)О має відповідати потребам регіонального ринку праці. За опитуванням роботодавців, яке проводила обласна служба зайнятості населення, найбільшу кількість вакансій на 2019 р. мали такі робітничі професії як продавець продовольчих і непродовольчих товарів, водій автотранспортних засобів, слюсар-ремонтник, токарь, електромонтер з ремонту та обслуговування електроустаткування, електрослюсар підземний, машиніст підземних установок, гірник підземний. Щодо переліку останніх, то ці вакансії пропонуються потужними промисловими підприємствами, шахтоуправліннями й окремими копальнями. Велика потреба окремих підприємств у робітничих кадрах є оманливою, оскільки вакансії у них з'являються через високу плінність кадрів, звільнення працівників у зв'язку з нестабільною роботою і заборгованістю із заробітної плати. Варто також зазначити, що за наявності вакансій у кожній із цих професій налічується велика кількість безробітних з відповідною кваліфікацією. Проведений аналіз свідчить про певну розбалансованість між напрямками підготовки робітничих кадрів і потребами у фахівцях на ринку праці, особливо на рівні міських центрів зайнятості населення.

Значущість економічних показників діяльності закладів П(ПТ)О в останні роки суттєво зросла, адже фінансування системи професійної освіти здійснюється переважно з обласного бюджету. Обсяги фінансових ресурсів, які щорічно виділяються на систему П(ПТ)О, зростають. Так, за 2015–2019 рр. загальний кошторис закладів П(ПТ)О Донецької області збільшився з 240,9 до 450,0 млн грн. Оскільки паралельно зі зростанням витрат відбувалося скорочення кількості здобувачів П(ПТ)О, то це призвело до збільшення із 21,5 тис. грн у 2015 до 48,1 тис. грн у 2019 р. фінансових витрат на утримання одного учня. Загалом простежується, хоч і не завжди, закономірність – чим більше здобувачів навчається в закладі П(ПТ)О, тим меншими є фінансові витрати на утримання одного учня.

У структурі витрат на здійснення освітньої діяльності майже 2/3 припадає на заробітну плату. Фінансування комунальних послуг утримується на рівні 11–12 %. Найменшими є витрати на ремонт і матеріально-технічну базу. За останні роки вони зменшилися майже удвічі. Така структура витрат свідчить про негативні тренди розвитку системи П(ПТ)О.

Диспропорції фінансових витрат між окремими закладами П(ПТ)О на підготовку фахівців однакових спеціальностей досить значні. У деяких випадках різниця може сягати двох і більше разів. Так, фінансові витрати на підготовку робітників за спеціальністю «Кухар. Кондитер» в ДНЗ «Маріупольський центр професійно-технічної освіти» складають 22,8 тис. грн, а в ДНЗ «Краматорське вище торгово-кулінарне училище» – понад 96 тис. грн.

В останні роки система П(ПТ)О Донецької області поступово реформується. Дуальна форма навчання запроваджена у 20 закладах П(ПТ)О й охоплює вже близько 50 робітничих професій. Триває процес створення трьох навчально-практичних центрів на базі ДПТНЗ «Краматорський центр професійно-технічної

освіти», Маріупольського вищого металургійного професійного училища та Краматорського вищого професійного училища. Донецька область брала участь у конкурсі проєктів на створення центрів професійної досконалості. Претендентами на цей статус були обрані Краматорське вище професійне училище, Маріупольське вище професійне металургійне училище та Великоновосілківський професійний ліцей. На жаль, за результатами конкурсного відбору область не потрапила в перелік тих регіонів, де такі центри будуть створювати коштом міжнародних донорів. Наказом Міністерства освіти і науки (далі – МОН) України № 1133 від 20.08.2019 р. ДПТНЗ «Краматорський центр професійно-технічної освіти», Маріупольське вище професійне металургійне училище та Маріупольський професійний ліцей автотранспорту затверджені як центри П(ПТ)О для організації стажування майстрів виробничого навчання, педагогів професійного навчання та викладачів професійно-теоретичної підготовки.

Донецька область має значну кількість закладів П(ПТ)О, які помітно відрізняються між собою за показниками розвитку. Для оцінки перспектив їхньої подальшої діяльності, створення на їхній основі навчально-практичних центрів, центрів професійної досконалості було визначено рейтинги закладів П(ПТ)О Донецької області. Рейтинги визначалися окремо для аграрних та неаграрних професійно-технічних закладів. Інформаційною основою для визначення рейтингів слугували офіційні показники діяльності закладів П(ПТ)О, зокрема кількість здобувачів професійно-технічної освіти, кількість випускників, частка непрацевлаштованих випускників тощо. До уваги бралися також показники кількості осіб, які проходили перенавчання чи підвищення кваліфікації, та фінансових витрат на підготовку одного здобувача. Для аграрних закладів П(ПТ)О додатково використовувався такий показник як чистий прибуток від сільськогосподарської діяльності в розрахунку на 1 га земель. За величиною інтегрального показника розвитку лідерами серед аграрних закладів П(ПТ)О є Великоновосілківський професійний ліцей, ДНЗ «Бахмутський професійний аграрний ліцей» та Волноваське професійно-технічне училище, серед неаграрних – Краматорське вище професійне училище, Слов'янський багатопрофільний регіональний центр професійної освіти імені П. Ф. Кривоноса та Селидівський професійний ліцей.

Оцінка сучасного стану розвитку системи П(ПТ)О Донецької області дала можливість встановити головні проблеми її діяльності (табл. 2), а SWOT-аналіз – визначити ключові стратегічні та оперативні цілі її реформування.

Табл. 2. Головні проблеми системи П(ПТ)О Донецької області

№ з/п	Проблема
1.	Застаріла матеріально-технічна база, яка не відповідає вимогам сьогодення
2.	Незадовільні умови для навчання, проживання та відпочинку здобувачів професійної освіти в більшості закладів П(ПТ)О
3.	Скорочення кількості здобувачів професійної освіти та випускників, зростання частки малокомплектних закладів П(ПТ)О
4.	Застарілі зміст, структура і методика підготовки робітничих кадрів, збереження фактично радянської системи професійної освіти
5.	Сфокусованість закладів П(ПТ)О на підготовці робітничих кадрів ще кінця ХХ ст.
6.	Невідповідність напрямків підготовки та кількості випускників закладів П(ПТ)О потребам регіонального ринку праці
7.	Дублювання підготовки кадрів, порушення освітньої спеціалізації більшістю закладів П(ПТ)О
8.	Невирішеність проблеми працевлаштування випускників, у т.ч. тих, які підписали угоди з підприємствами
9.	Відсутність успішних прикладів реформування закладів П(ПТ)О, домінування патерналістських настроїв серед керівників освітніх установ
10.	Втрата привабливості професійно-технічної освіти, падіння престижу закладів П(ПТ)О

Стратегічні, оперативні цілі та завдання регіональної Стратегії реформування системи П(ПТ)О Донецької області

Потреба в реформуванні системи П(ПТ)О Донецької області є очевидною. Однак воно потребує нормативно-законодавчого обґрунтування на рівні держави. На жаль, досі не прийнято Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту». Оновлена редакція проекту цього закону затверджена Кабінетом Міністрів, проте ще не розглянута Верховною Радою України. Водночас в останні два-три роки в Україні розроблено, затверджено й реалізовано низку нормативних документів, постанов, розпоряджень, програм і концепцій, які торкаються різних аспектів діяльності системи П(ПТ)О. В них викладені сучасні підходи до реформування системи П(ПТ)О в Україні, що відповідають європейським і світовим практикам модернізації професійної освіти. Окремо варто відзначити Концепцію «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року, а також проект розпорядження КМ України «Про затвердження плану заходів на 2019-2027 роки із запровадження концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти. Наразі можна констатувати, що загалом в Україні сформоване достатнє законодавче поле для реформування системи П(ПТ)О в регіонах країни. Ця обставина, тренди й тенденції перебігу світогосподарських процесів, сучасні зміни в соціально-економічному розвитку України є тим концептуальним каркасом, навколо якого вибудовувалися як перспективне бачення системи П(ПТ)О Донецької області, так і власне Стратегія її реформування.

Мета Стратегії – реформувати наявну систему П(ПТ)О з урахуванням кращих світових практик, підвищити ефективність її діяльності, якість підготовки фахівців, створити умови для працевлаштування молодих людей і дорослого населення, забезпечити їхнє включення до регіонального ринку праці та суспільно-корисної діяльності.

Стратегія базується на таких принципах:

1. **якість;**
2. **актуальність;**
3. **партнерство (спільний підхід);**
4. **децентралізація;**
5. **суб'єктна спрямованість;**
6. **інклюзивність і справедливість;**
7. **інституційне та програмне розмаїття;**
8. **ефективність і підзвітність.**

Регіональна Стратегія реформування системи П(ПТ)О Донецької області може бути реалізована, оскільки:

- на загальнодержавному рівні створено належне законодавче підґрунтя, яке дозволяє розпочати процес реформування системи П(ПТ)О окремих регіонів;
 - на рівні центральних і регіональних органів влади є усвідомлення необхідності реформування системи П(ПТ)О і чітке бачення шляхів його реалізації;
 - ЄС, міжнародні організації активно допомагають центральним і регіональним органам влади в розробленні механізмів модернізації П(ПТ)О;
 - зацікавленість у зміні підходів до підготовки робітничих кадрів у системі П(ПТ)О Донецької області в останні роки проявляють роботодавці, які, з одного боку, відчувають дефіцит фахівців, з іншого – незадоволені якістю випускників та системою підготовки кадрів;
 - в Донецькій області активно впроваджуються елементи дуальної форми навчання, розпочався процес створення навчально-практичних центрів, триває підготовка до створення центрів професійної досконалості;
 - необхідність змін усвідомлює більшість керівників закладів П(ПТ)О регіону, хоча вони з обережністю та численними застереженнями ставляться до цього процесу;
 - в реформуванні системи П(ПТ)О зацікавлена Донецька ОДА, оскільки за її участі формується регіональне замовлення на підготовку робітничих кадрів, а фінансування професійної освіти здійснюється з обласного бюджету;
 - необхідність реформи в системі П(ПТ)О освіти регіону визнають і пересічні громадяни, майбутні здобувачі професійної освіти та їхні батьки, оскільки і зовнішній вигляд закладів професійної освіти, і форми та програми навчання не відповідають вимогам сьогодення і негативно позначаються на іміджі професійної освіти загалом.
- Зважаючи на особливості сучасного стану розвитку системи П(ПТ)О регіону, її проблеми, перебіг демографічних та економічних процесів, було визначено чотири стратегічні цілі реформування професійно-технічної освіти Донецької області (рис. 1). Кожна з них включає кілька оперативних цілей, конкретних завдань, механізмів їхньої реалізації та очікуваних результатів.

Стратегічна ціль № 1 «Модернізація змісту, забезпечення якості освіти, формування сучасного освітнього середовища» належить до найважливіших у структурі стратегічних пріоритетів реформування системи П(ПТ)О регіону. Вона містить чотири оперативні цілі, які охоплюють широке коло завдань – від модернізації освітнього середовища до формування сучасної системи забезпечення якості П(ПТ)О.

Важливість даної стратегічної цілі визначається необхідністю кардинального оновлення структури, змісту навчального процесу, які збереглися ще з радянських часів. Вони не відповідають вимогам сьогодення, зокрема процесу переходу до навчання на компетентнісній основі, не враховують можливості диференційованого за тривалістю навчання різних категорій здобувачів професійної освіти.

Оновлення змісту освіти включає широку палітру завдань і конкретних механізмів, зокрема запровадження нових професійних та освітніх стандартів, розроблених на компетентнісному підході, оновлення методики та розробку освітніх програм, робочих навчальних планів, навчальних програм, уніфікацію навчальних планів для однотипних спеціальностей, підготовку нових підручників, у т. ч. електронних, ліцензування нових професій тощо.

Нові освітні програми мають бути сформовані на модульно-компетентнісному підході, який забезпечує:

1. гнучкість освітнього процесу;
2. спрямованість навчання на результат;
3. відстежування проміжних результатів навчання, їхнє коригування у разі необхідності;
4. набуття певних компетентностей за короткий термін навчання;
5. універсальність реалізації модулів для різних цільових груп;
6. орієнтир на навчання впродовж всього життя.

Модульно-компетентнісний підхід передбачає зміну логіки змісту та організації процесу навчання, зокрема перехід від отримання знань на основі вивчення дисциплін і предметів до набуття компетентностей, перелік яких визначається роботодавцями та освітянами під час дослідження робочих процесів.

Модернізація освітнього середовища в класичному розумінні цього поняття також включає широке коло питань. Заклади П(ПТ)О Донецької області не мають належного досвіду створення сучасного освітнього середовища. Саме цим зумовлена необхідність розроблення концепції його формування, створення в закладах П(ПТ)О інформаційного середовища, активне запровадження інноваційних підходів до вивчення фахових дисциплін і проходження навчально-виробничої практики. Не менш важливими завданнями є оновлення зовнішнього вигляду закладів П(ПТ)О, модернізація матеріально-технічної бази, оновлення освітнього простору, в якому відбувається професійне та особистісне становлення здобувача професійної освіти тощо. Особлива увага – створення безбар'єрного простору та забезпечення належних умов для інклюзивного навчання осіб з особливими потребами.

Осучаснити зміст і форми навчання, забезпечити перехід на нові стандарти неможливо без рефор-

мування системи підготовки кадрів для професійно-технічної освіти. Наразі педагогічні колективи закладів П(ПТ)О регіону виявилися неготовими до зміни методики й змісту навчання відповідно до сучасних вимог. Все це зумовлює необхідність оновлення системи підготовки кадрів, насамперед, через підвищення кваліфікації та перенавчання. Цьому мають сприяти новий порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників, а також затверджений МОН України перелік закладів П(ПТ)О для організації стажування майстрів виробничого навчання, педагогів професійного навчання та викладачів професійно-теоретичної підготовки. У Донецькій області такими закладами визначено ДНЗ «Маріупольське вище металургійне професійне училище» та ДПТНЗ «Краматорський центр професійно-технічної освіти». Однак цих кроків недостатньо. Мають бути розроблені сучасні програми підвищення кваліфікації викладачів, майстрів виробничого навчання, створені умови для проходження стажування за кордоном, розширено мережу центрів, де можна пройти підвищення кваліфікації в межах свого регіону. Не менш важливе значення має залучення до роботи в закладах П(ПТ)О молодих педагогів, креативних директорів, а також підвищення соціального захисту працівників професійно-технічної освіти.

Зміна форм і методів навчання в системі П(ПТ)О, перехід до модульно-компетентнісного підходу вимагають оновлення системи оцінювання результатів навчання. Сутність такого оновлення полягає в переході від окремого оцінювання знань і навичок до інтегрованого та незалежного оцінювання компетентностей, які набуті не лише шляхом формальної освіти, але й під час неформального навчання або через робочий досвід. Проблема полягає в тому, що в закладах П(ПТ)О лише розпочалася робота з оновлення змісту навчання, а до реформування системи якості освіти справа взагалі ще не дійшла. Наразі немає також досвіду оцінювання компетентностей в осіб, які набули їх неформальним шляхом або через трудовий досвід. Підтвердженням необхідності оновлення системи якості освіти є постійні скарги роботодавців на низьку якість підготовки робітничих кадрів, на їхнє невміння працювати на виробництві. Все нагальнішою є потреба в запровадженні моніторингу якості професійно-технічної освіти. Не менш важливим завданням є також залучення роботодавців як до розроблення системи внутрішньої, так і, особливо, зовнішньої системи оцінки якості освіти. Абсолютно новим для системи П(ПТ)О регіону завданням є створення та акредитація центрів оцінювання компетентностей, які отримані неформальним шляхом та через трудовий досвід.

Стратегічна ціль № 2 «Децентралізація фінансування та управління, оптимізація мережі закладів П(ПТ)О» містить чотири оперативні цілі. На сьогодні процес децентралізації охопив різні аспекти життєдіяльності українського суспільства. У системі П(ПТ)О вона відкриває шлях до побудови ефективного діалогу між закладами професійно-технічної освіти, роботодавцями та місцевими органами влади. Оскільки П(ПТ)О фінансується переважно з обласних бюджетів,

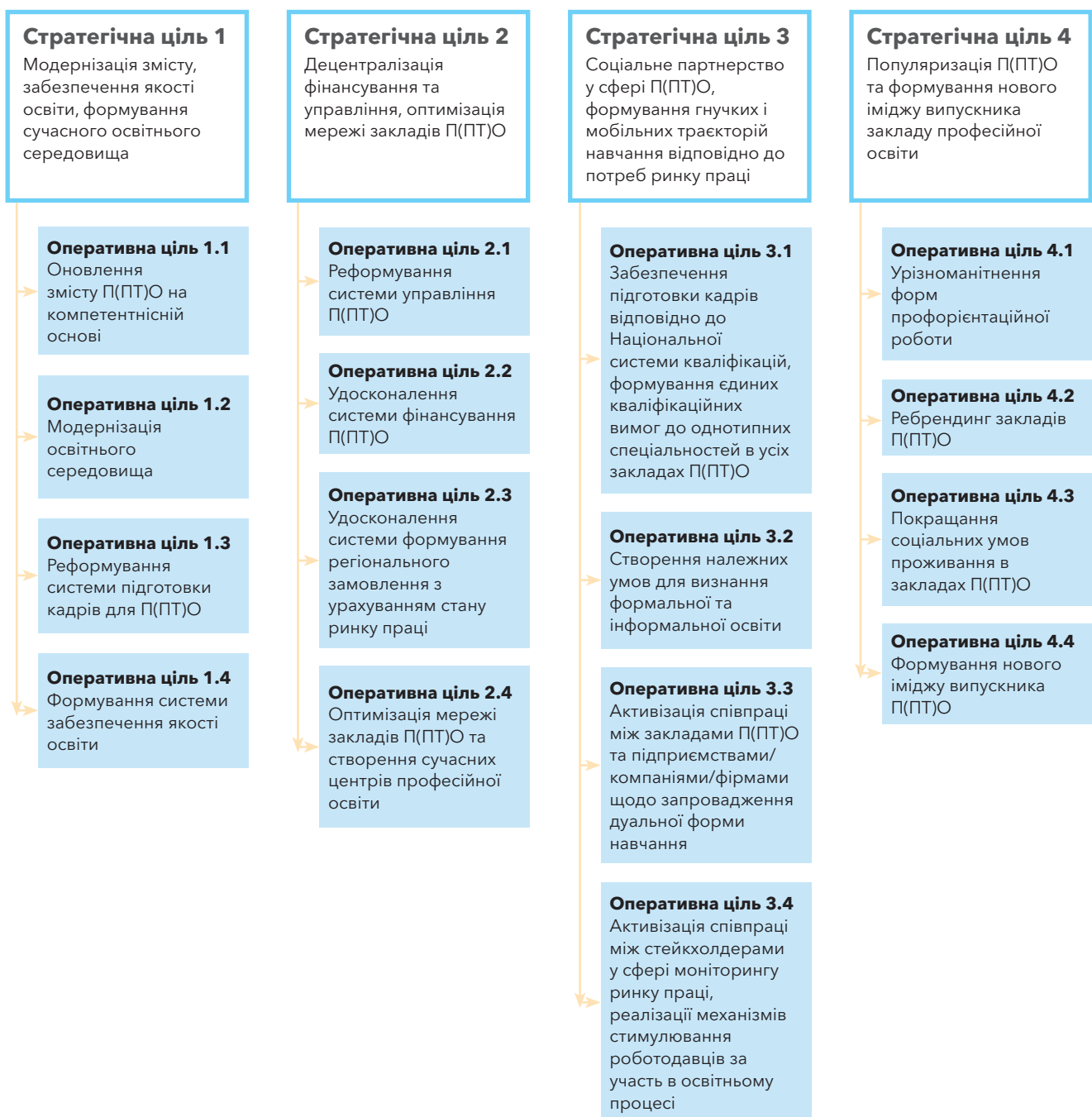
то регіональні органи влади зацікавлені в оптимізації мережі закладів професійної освіти, в підготовці лише тих фахівців, на яких є запит на регіональному ринку праці. На жаль, наявна система аналізу ринку праці є не зовсім досконалою. Через це інколи ведеться підготовка фахівців, на яких немає попиту на ринку праці.

Як показує досвід багатьох європейських країн, децентралізація є одним із реальних шляхів оптимізації фінансових витрат, посилення впливу регіональних органів влади, роботодавців на розвиток системи П(ПТ)О. Такий підхід стимулює місцеві органи влади регулярно здійснювати моніторинг ринку праці, враховувати його особливості, динаміку при формуванні регіонального замовлення на підготовку робітничих

кадрів. Важливим завданням є урізноманітнення джерел фінансування, оптимізація витрат на утримання закладів П(ПТ)О, залучення коштів міжнародних донорів в систему П(ПТ)О, а також об'єктивне визначення вартості підготовки робітничих кадрів різних фахівців з урахуванням складності спеціальності.

Для посилення взаємодії між місцевими органами влади та системою П(ПТ)О, підвищення ефективності функціонування закладів професійно-технічної освіти важливим завданням є створення наглядових рад й активізація діяльності регіональної ради П(ПТ)О. Наглядові ради в більшості закладів П(ПТ)О регіону відсутні. Немає також досвіду створення таких рад, чітко визначених функцій, напрямків їхньої діяльності тощо.

Рис. 1. Стратегічні пріоритети та оперативні цілі регіональної Стратегії реформування системи П(ПТ)О Донецької області

Регіональна рада професійно-технічної освіти створена в Донецькій області у 2017 році. Наразі вона функціонує неефективно, засідання проводяться нерегулярно. Зважаючи на прийняття нових нормативних документів, необхідно або оновити склад регіональної ради професійно-технічної освіти, або сформувати нову раду. Це дасть можливість посилити її вплив на діяльність системи П(ПТ)О регіону, активніше впливати на формування регіонального замовлення.

Найгострішою проблемою реформування системи П(ПТ)О регіону є оптимізація мережі її закладів. Донецькою обласною державною адміністрацією ще 2017 р. була затверджена поетапна програма об'єднання / злиття закладів П(ПТ)О. Однак вона залишилася невиконаною через різні причини, зокрема спротив колективів закладів П(ПТ)О, втручання депутатів, невизначеність політичної ситуації напередодні президентських і парламентських виборів. Зважаючи на проблеми та тенденції розвитку системи П(ПТ)О, оптимізація мережі її закладів є неминучою і це зовсім не означає, що надання освітніх послуг від того погіршиться.

Поряд з оптимізацією мережі важливим напрямком реформування системи П(ПТ)О є створення навчально-практичних центрів і центрів професійної досконалості. На період до 2027 р. доцільним є створення в регіоні п'яти нових навчально-практичних центрів на базі ДНЗ «Костянтинівське вище професійне училище» (професії Кухар. Кулінар. Офіціант), Покровського професійного ліцею (Гірник підземний. Слюсар підземний), Маріупольського професійного ліцею автотранспорту (Слюсар із ремонту колісних транспортних засобів. Газозварювальник), Слов'янського багатопрофільного регіонального центру професійної освіти імені П. Ф Кривоноса (машинобудівний чи залізничний профіль) та ДНЗ «Бахмутський центр професійно-технічної освіти» (Швачка). Актуальним лишається також питання формування центрів досконалості на базі Краматорського вищого професійного училища, Маріупольського вищого металургійного професійного училища та Великоновосілківського професійного ліцею.

Стратегічна ціль № 3 «Соціальне партнерство у сфері П(ПТ)О, формування гнучких і мобільних траєкторій навчання відповідно до потреб ринку праці». Розвиток соціального (державно-приватного) партнерства належить до одного з пріоритетних завдань Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти на період до 2027 року. Це завдання є актуальним як для держави загалом, так і для її окремих регіонів. На загальнодержавному рівні державно-приватне партнерство передбачає залучення роботодавців до формування Національної системи кваліфікацій, створення Національної рамки кваліфікацій, розроблення професійних стандартів та освітніх програм, формування державної політики у сфері П(ПТ)О. На рівні регіону завдання є більш локальними, проте не менш важливими. Оскільки досі розроблені не всі стандарти професійної освіти, то логічним видається

залучення роботодавців до створення таких стандартів для тих професій, за якими ведеться підготовка робітничих кадрів у Донецькій області. Аналогічна ситуація із розробленням освітніх програм, особливо для навчання та перенавчання чи підвищення кваліфікації дорослого населення.

В останні роки частина населення, у т. ч. дорослого, набула певних кваліфікацій і умінь у результаті неформального й інформального навчання. Однак наразі в регіоні відсутня система центрів для оцінки набутих кваліфікацій, визнання неформальної й інформальної освіти. Для реалізації цього завдання, яке дозволить покращити ситуацію на ринку праці, необхідно розробити критерії оцінювання та створити кваліфікаційні центри для оцінювання та визнання неформальної та інформальної освіти. Ці завдання є новими для системи П(ПТ)О регіону.

Залучення роботодавців до розв'язання проблем і розвитку П(ПТ)О відповідає їхнім інтересам. Роботодавці нарікають на неспроможність системи П(ПТ)О регіону надати випускникам необхідні для успішної трудової діяльності базові вміння та навички, невідповідність обсягів і напрямів професійного навчання потребам економіки та ринку праці, недостатній рівень якості професійної підготовки. Відтак максимальне залучення роботодавців до системи підготовки кадрів дозволить нівелювати ці проблеми.

Базові підприємства, для яких заклади П(ПТ)О здійснюють підготовку робітничих кадрів, можуть надавати в користування навчальні центри, сучасне обладнання, проводити навчання здобувачів професійної освіти на реальних робочих місцях. Без залучення роботодавців неможливо вирішити й питання розвитку дуальної форми навчання. Вона вже запроваджена у 20 закладах П(ПТ)О регіону, проте потребує вирішення ще ціла низка питань.

Система П(ПТ)О зорієнтована на виконання регіонального замовлення на підготовку робітничих кадрів. Вона має максимально враховувати особливості та потреби ринку праці, які фактично і формують суб'єкти господарювання. Отримати об'єктивну інформацію про потреби у фахівцях різних спеціальностей без залучення роботодавців практично неможливо. Особливо це стосується підприємств малого та середнього бізнесу, невеликих компаній і фірм, які майже не залучаються для збору інформації про наявні вакансії. Отже, і в даному напрямку взаємодія між системою П(ПТ)О та роботодавцями, а також представниками регіональної влади, є вкрай важливою. Важливим завданням є також стимулювання роботодавців за їхню активну участь в освітньому процесі.

Стратегічна ціль № 4 «Популяризація та формування позитивного іміджу системи П(ПТ)О». Падіння престижу системи П(ПТ)О триває вже багато років і наразі перетворилося на гостру проблему, наслідками якої є скорочення контингенту здобувачів професійної освіти, кількості кваліфікованих робітників, дефіцит професійних кадрів на ринку праці більшості регіонів України. Серед причин, які гальмують розвиток П(ПТ)О, особливе місце посідає негативний імідж закладів професійної освіти. Традиційно вважається,

що до них вступають найслабші учні із системи загальної освіти або представники інших соціально вразливих та незаможних категорій населення. Негативний імідж також пов'язаний із застарілим уявленням про заводських робітників, яке й досі зберігається в культурній традиції регіону ще з радянських часів. Це негативне уявлення поділяють політики, роботодавці, батьки та діти. Усе це зумовлює вибір учнів та їхній сімей не на користь траєкторії професійної освіти. Відтак питання популяризації та формування позитивного іміджу системи П(ПТ)О є однією з ключових стратегічних цілей Стратегії.

Серед низки заходів задля відновлення довіри до системи П(ПТ)О особливе місце посідає профорієнтаційна робота. Її актуальність зростає, адже наразі на ринку освітніх послуг триває справжня боротьба за абітурієнтів. Упродовж багатьох років в Україні сформувалася усталена практика проведення профорієнтаційної роботи, однак в сучасних умовах вона не виконує свої функції й потребує оновлення. Урізноманітнення форм профорієнтаційної роботи є досить складним завданням, оскільки потребує пошуку нестандартних рішень у даній царині. Основний акцент у процесі осучаснення профорієнтаційної роботи потрібно зробити у бік використання можливостей інформаційних технологій, адже молодь основну частину інформації отримує не з телебачення чи газет, а з соціальних мереж, Інтернету тощо.

Зламати негативний стереотип бачення системи професійної освіти допоможе ребрендинг закладів П(ПТ)О. Для досягнення цієї мети необхідно виконати низку завдань, головними серед яких є оновлення та осучаснення веб-сайтів закладів П(ПТ)О, виготовлення рекламної продукції для візуалізації нового іміджу установ професійної освіти, розроблення соціальної реклами для презентації переваг оновленої системи професійно-технічної освіти.

Негативний імідж закладів П(ПТ)О значною мірою зумовлений тими умовами, в яких доводиться навчатися та проживати здобувачам професійно-технічної освіти. Ознайомлення із закладами П(ПТ)О, результати опитування здобувачів професійної освіти вказують на те, що соціально-побутові умови потребують суттєвого покращання. Традиційними проблемами гуртожитків, які були виявлені під час відвідування закладів П(ПТ)О, є відсутність ремонту, старі меблі, погані кухні, відсутність гарячої води, кімнати, де проживає 10-12 осіб. Аналогічна ситуація із можливостями для відпочинку, проведення вечорів, заняття спортом. Відтак створення належних умов для навчання і проживання здобувачів П(ПТ)О є однією з пріоритетних цілей Стратегії реформування системи П(ПТ)О регіону.

У широкому спектрі заходів популяризації П(ПТ)О особливе місце посідає питання формування нового іміджу випускника закладу професійно-технічної освіти. Досі випускник закладу П(ПТ)О асоціюється в громадян, особливо в Донецькій області, з типовим представником робітничого класу індустріальної епохи. Такі стереотипи потрібно зламати. Випускник закладу П(ПТ)О має сприйматися як професійно успішна людина, всебічно розвинена особистість, яка має відповідний рівень компетентностей, що дозволяє їй знайти місце на сучасному ринку праці. Формування нового іміджу випускника закладу П(ПТ)О досить складне і тривале завдання, яке передбачає виконання цілої низки завдань, починаючи від розроблення концепції й завершуючи системою соціального захисту.

Фінансово-економічні питання регіональної Стратегії реформування системи П(ПТ)О Донецької області

Важливе місце в процесі реформування системи П(ПТ)О регіону посідають фінансово-економічні питання. Вони тісно пов'язані з оптимізацією мережі закладів П(ПТ)О, яка, поряд із покращенням якості освіти, передбачає певну економію фінансових ресурсів. Оптимізація мережі закладів П(ПТ)О є одним із завдань Концепції реформування системи професійної освіти України на період до 2027 року, яка затверджена КМ України. Однак, як на загальнодержавному рівні, так і на рівні окремих регіонів, цей процес відбувається більше спонтанно, ніж системно. Однією з головних причин цього є відсутність більш-менш чітких критеріїв оптимізації закладів П(ПТ)О.

Зважаючи на сучасну ситуацію в розвитку П(ПТ)О регіону, динаміку економічних, демографічних і соціальних показників, особливості просторової організації системи професійної освіти, напрямки та спеціальності підготовки робітничих кадрів, можна запропонувати такі критерії оптимізації мережі закладів професійної освіти в Донецькій області:

1. Кількість здобувачів П(ПТ)О – не менше 400 осіб;
2. Кількість напрямків економічної діяльності – не менше трьох;
3. Кількість спеціальностей – не менше 10;
4. Фінансові витрати на одного здобувача П(ПТ)О – не більше 50 тис. грн;
5. Наявність гуртожитку, ідальні, спортивного майданчика;
6. Доступність навчальних приміщень для осіб з особливими потребами;
7. Сучасна матеріально-технічна база;
8. Зручна транспортна доступність.

Оскільки оптимізація мережі розрахована на досить тривалий період, то на початковій стадії її проведення буде залучена лише частина критеріїв. Проведений попередній аналіз показав, що добитися повної відповідності всім критеріям на першому етапі практично неможливо. Наприклад, за відносно короткий період часу складно розв'язати проблему оновлення матеріально-технічної бази.

В Стратегії розроблено два варіанти оптимізації мережі закладів П(ПТ)О Донецької області. Перший (варіант А) більш жорсткий варіант оптимізації мережі закладів П(ПТ)О передбачає скорочення їхньої кількості з 38 до 18 одиниць (табл. 3), другий (більш м'який) – з 38 до 21 одиниці. При першому варіанті не відповідатимуть кількісним критеріям оптимізації мережі два заклади професійної освіти, при другому – шість.

Орієнтовні обчислення свідчать про те, що загальна сума кошторису тих закладів, які пропонується оптимізуватися, становить 177,6 млн грн (39,5 % загального кошторису). Більшу частину цих коштів логічно скерувати на підтримку нових закладів П(ПТ)О, зокрема на оновлення їхньої матеріальної бази, ремонту, створення належних соціальних умов для проживання здобувачів професійної освіти тощо.

Поряд з оптимізацією мережі закладів П(ПТ)О важливе значення має також вибір найкращої з економічної точки зору та потреб ринку праці спеціалізації професійно-технічних установ. Ситуація, коли різнопрофільні заклади П(ПТ)О в межах одного міста здійснюють підготовку однотипних спеціальностей видається не зовсім правильною. Водночас наразі складно визначити оптимальну спеціалізацію закладів П(ПТ)О. Своєрідним індикатором можуть слугувати мінімальні значення обсягів фінансових витрат на підготовку робітничих кадрів певної спеціальності. Видається логічним зосередити підготовку робітничих кадрів певної спеціальності у тих закладах П(ПТ)О, де витрати на підготовку даних спеціалістів є мінімальними. Дотримуючись такої логіки можна орієнтовно визначити обсяги фінансових ресурсів, які можна зекономити, якщо за основу оцінки підготовки робітничих кадрів брати мінімальні для області показники фінансових витрат на навчання одного здобувача П(ПТ)О. Наприклад, підготовку робітників за спеціальністю «Кухар. Кондитер» ведуть 19 закладів П(ПТ)О. Якби в усіх закладах, де здійснюється підготовка кадрів за спеціальністю «Кухар. Кондитер», витрати на навчання одного здобувача були б мінімальними, то загальний кошторис витрат зменшився б із сучасних 82,4 до 37 млн грн. Якщо застосувати такий підхід для всіх спеціальностей, за якими ведеться підготовка кадрів в Донецькій області, то можна було б очікувати скорочення фінансових витрат із 450 до 340,4 млн грн.

Для орієнтовної оцінки фінансових потреб на модернізацію освітнього середовища було проведено опитування закладів П(ПТ)О Донецької області. Інформацію подали 34 заклади професійної освіти з 38. Загалом свої фінансові потреби вони оцінили у 212,5 млн грн. Максимальне значення цього показника має ДНЗ «Бахмутський центр професійно-технічної освіти» – 31,4 млн грн, мінімальне – Родинський професійний ліцей – лише 80 тис. грн. Найбільші обсяги фінансових ресурсів потрібні для ремонту навчальних корпусів, виробничих майстерень і гуртожитків,

їдалень і спортивних майданчиків – 36 та 37 % відповідно. Як не дивно, проте на придбання нового обладнання, устаткування, інструментів заклади П(ПТ)О потребують лише 39,5 млн грн (18,6 %) від загальних проблем. Це свідчить про те, що ремонти навчальних корпусів, виробничих майстерень, об'єктів соціальної інфраструктури є для закладів П(ПТ)О на даний більш актуальним завданням.

Фінансові потреби на створення навчально-практичних центрів і центрів професійної досконалості є ще більшими. Так, на створення лише трьох центрів професійної досконалості на базі Краматорського вищого професійного училища, Маріупольського вищого професійного металургійного училища та Великоновосілківського професійного ліцею потрібно близько 437 млн грн. Загалом свої фінансові потреби вони оцінили у 212,5 млн грн. Максимальне значення цього показника має ДНЗ «Бахмутський центр професійно-технічної освіти» – 31,4 млн грн, мінімальне

– Родинський професійний ліцей – лише 80 тис. грн. Найбільші обсяги фінансових ресурсів потрібні для ремонту навчальних корпусів, виробничих майстерень і гуртожитків, їдалень і спортивних майданчиків – 36 та 37 % відповідно. Як не дивно, проте на придбання нового обладнання, устаткування, інструментів заклади П(ПТ)О потребують лише 39,5 млн грн (18,6 %) від загальних проблем. Це свідчить про те, що ремонти навчальних корпусів, виробничих майстерень, об'єктів соціальної інфраструктури є для закладів П(ПТ)О на даний більш актуальним завданням.

Фінансові потреби на створення навчально-практичних центрів і центрів професійної досконалості є ще більшими. Так, на створення лише трьох центрів професійної досконалості на базі Краматорського вищого професійного училища, Маріупольського вищого професійного металургійного училища та Великоновосілківського професійного ліцею потрібно близько 437 млн грн.

Табл. 3. Варіант оптимізації мережі закладів П(ПТ)О Донецької області (варіант А)

Назва закладу П(ПТ)О	Заклади П(ПТ)О, які будуть приєднані	Кількість здобувачів П(ПТ)О, осіб (станом на 2019 р.)	Кошторис на одного здобувача П(ПТ)О, тис. грн (у цінах 2019 р.)
ДНЗ «Бахмутський центр професійно-технічної освіти»	Соледарський професійний ліцей	452	58,6
ДНЗ «Костянтинівське вище професійне училище»	Костянтинівський професійний будівельний ліцей	544	48,5
Слов'янський багатoproфільний регіональний центр професійно-технічної освіти імені П.Ф. Кривоноса	Слов'янський професійний машинобудівний ліцей, Лиманське професійно-технічне училище	851	42,2
Курахівський професійний ліцей	Гірничий професійно-технічний ліцей, Красногорівське вище професійне училище	402	61,4
Селидівський професійний ліцей	Авдіївське професійно-технічне училище	424	40,4
Торецький професійний ліцей	Торецький професійний гірничий ліцей, ДНЗ «Дружківський професійний ліцей»	381	56,3
ДНЗ «Маріупольський центр професійно-технічної освіти»	Маріупольський професійний ліцей сфери послуг, Маріупольський професійний ліцей сфери послуг і торгівлі	733	39,5
Маріупольський професійний машинобудівний ліцей	Маріупольський професійний ліцей будівництва	568	43,4
Маріупольський ліцей автотранспорту	Маріупольський професійний ліцей	451	52,6
Покровський професійний ліцей	Родинський професійний ліцей, ДНЗ «Білицький професійний ліцей»	479	43,4
ДНЗ «Мирноградський професійний гірничий ліцей»	Білозерський професійний гірничий ліцей	494	37,9
ДНЗ «Краматорське вище професійне металургійне училище»	ДНЗ «Міжрегіональне вище будівельне училище»	616	44,6
ДНЗ «Бахмутський професійний аграрний ліцей»	Сіверський професійний ліцей	432	46,4
Великоновосілківський професійний ліцей	Волноваське професійно-технічне училище, Маріупольський професійний аграрний ліцей	482	70,7
ДПТНЗ «Краматорський центр професійно-технічної освіти»	ДНЗ «Краматорське вище торгово-кулінарне училище»	501	64,8
Олександрівський професійний аграрний ліцей	ДНЗ «Слов'янський професійний аграрний ліцей»	340	49,9
Краматорське вище професійне училище	-	735	36,3
Маріупольське вище металургійне училище	-	467	47,3
Разом		9 352	48,1

Етапи реалізації Стратегії, очікувані результати та моніторинг виконання

Зважаючи на затверджені у 2018–2019 роках нормативні документи, зокрема Концепцію реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта на період до 2027 року», проект розпорядження КМ України «Про затвердження плану заходів на 2019–2027 роки із запровадження концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти», Стратегія реформування системи П(ПТ)О Донецької області включає три етапи.

Упродовж першого етапу (2020–2021 роки) необхідно реалізувати низку завдань, що дасть можливість сформувати належну нормативну, фінансову та організаційну основи для реформування системи П(ПТ)О регіону.

Другий етап (2022–2024 роки) включає широкий спектр завдань із реформування системи П(ПТ)О регіону. Упродовж цього етапу необхідно завершити розробку освітніх і навчальних програм на компетентнісній основі, створити наглядові ради при закладах П(ПТ)О, продовжити процес оптимізації мережі освітніх установ та створення навчально-практичних центрів, сформувати систему моніторингу випускників закладів професійної освіти, завершити процес ребрендингу закладів П(ПТ)О тощо.

Під час третього (2025–2027 роки) етапу мають бути реалізовані всі завдання Стратегії, у т. ч. завершено процес оптимізації мережі закладів П(ПТ)О, визначена їхня оптимальна спеціалізація, створені нові навчально-практичні центри і центри професійної досконалості, розпочато підготовку робітничих кадрів за новими спеціальностями, сформовано новий імідж закладів П(ПТ)О та системи професійної основи загалом.

Реалізація завдань Стратегії реформування системи П(ПТ)О регіону, зважаючи на заваженість її проблем, потребує концентрації та координації зусиль різних інституцій і громадських організацій. Відповідальним за виконанням завдань Стратегії реформування системи П(ПТ)О є департамент освіти та науки Донецької ОДА. Зважаючи на складність і багатоаспектність завдань доречним видається створення координаційної ради, яка буде здійснювати моніторинг та контроль за виконанням Стратегії реформування системи П(ПТ)О. До її складу на громадських засадах мають увійти представники закладів П(ПТ)О, навчально-методичного центру професійно-технічної освіти в Донецькій області, державної служби зайнятості в регіоні, регіональної ради професійно-технічної освіти та роботодавців.

Моніторинг реалізації завдань Стратегії реформування системи П(ПТ)О є одним із її обов'язкових елементів. Метою моніторингу є оцінка стану виконання Стратегії для запобігання виникнення небажаних наслідків чи відхилення від визначеного курсу реформ. Моніторинг Стратегії має включати кілька напрямків:

1. моніторинг зовнішнього середовища, зокрема змін в економічному та соціальному розвитку країни, нормативно-законодавчій базі в царині професійної освіти, ситуації на ринку праці тощо;
2. моніторинг внутрішнього середовища, насамперед, змін у структурі економіки регіону, на ринку праці, у перебігу демографічних процесів;
3. моніторинг виконання завдань Стратегії, зокрема затвердженого плану та досягнутих результатів.

На основі результатів моніторингу щорічно департамент освіти та науки Донецької ОДА, спільно з членами координаційної ради, організовує обговорення виконання завдань Стратегії у розрізі стратегічних, оперативних цілей та окремих завдань, а також досягнутих результатів.

